

АСОЦИАТИВНИ БЪЛГАРСКО-АРАБСКИ ЕЗИКОВИ МОДЕЛИ ВЪРХУ РЕЧНИКОВИ СТАТИИ С РЕЛИГИОЗНО СЪДЪРЖАНИЕ

Катя Исса

*В началото беше Словото, и Словото беше у
Бога, и Бог беше Словото. То беше в начало у Бога.
Всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно
от онова, което е станало.*

(Йоан 1:1–3)

В основата на всички религии и на възникналите от тях култури Логосът пребивава като вдъхновяваща Божия сила. Само и единствено Словото може да даде тълкувание и да хвърли светлина върху вътрешния коректив на човека в неговия стремеж към Бога. Идеята за Словото, за Логоса, предшества официалните религии. Дълго преди да възникнат те, съществуват много митологични системи, които, за да обяснят как в зората на света нещо е могло да възникне от нищото, приемат, че в основата на сътворението стои Словото” (Бенвенист 1993: 32).

Християнството се създава в присъствието и при наличието на юдейската религия. Нейните свещени книги започват с началото, в което “Бог сътвори”... Направо или в противоречие християнският дискурс започва от същата дума, обаче поставя вместо „погрешната” втора дума вярната дума и така подчертава противоречието. И с това предразполага философските търсения на цялата западна цивилизация. В началото, в същото това начало, за което и в Стария, и в Новия завет се говори, т.е. изначално и преди всяко време, Бог не твори и няма нужда от никакво творение, а съществува, защото вече съществува Словото и едва чрез него са създадени всички неща.

Следва свещената премъдрост на Корана. С течение на времето многобройните тълкувания на неизменното му Слово отприщват енергията не само на философската, но и на лингвистичната мисъл. И оттогава до наши дни (и до днес) сравняването на свещените книги, а също и на двете религии – християнство и ислям –

присъстват в научните разработки не само на религиозните херменевтики, но и на съответните филологии, а също и във философията на езика. Защото според езикознанието, предикатите, които се приписват на субекта, особено когато му се приписват изключително, обикновено определят самия субект. Така сравняването на двата текста е и сравняване и на две култури, и на два народа също. Езикът е висшата форма на способността на човека да символизира, а религиозната символика поражда нови смисли като извиква старите символи в съзнанието на хората.

Целта на този доклад е да коментира някои *българско-арабски езикови модели*, построени въз основа на свободен асоциативен експеримент (Исса 2003) и съставени от получените свободни асоциации на думи стимули с религиозна семантика.

При съпоставителните изследвания между арабския и българския език, изучаването на асоциативната страна на езика изостава на фона на постиженията в другите области. Основна причина за това е изискваната спонтанност при получаване на асоциациите и последвалата от тази спонтанност неустойчивост. Българските арабисти обстойно изследват формалните аспекти на арабския език и създават стройни фонетико-фонологични, морфологични и други подсистеми. Задачата на асоциативния експеримент е друга: да улови формата на мисълта, която придобива очертанията си чрез структурата на езика. Най-лесният начин да се постигне това е като се анализират получените асоциации на думата стимул, което позволява да се разкрият нейните смислови структури, а също така определящите лексикалното ѝ значение фактори като например контекстите, в които се употребява думата стимул с оглед на общественото ѝ осъзнаване, принадлежността ѝ към определен семантичен и лексико-граматичен клас, конкретните лексикални връзки с други думи от същия тип, смисловите (по логико-предметно съдържание) съотношения на думата стимул със синоними и други близки по значение думи в системата на езика като цяло. С определянето на смисловите структури на думата стимул непосредствено е свързан проблемът за нейното синхронно състояние, възникването ѝ и липсата или наличието на историческо твърдение между нея и първоизточниците ѝ. В „Българско-арабски асоциативен речник“ (Исса 2003) тя е ядро

на образуваните от нея и получените на нея реакции, оформени в асоциативно поле.

Речникът предоставя краен брой реакции – 19 200 – получени в свободен асоциативен експеримент с 260 анкетиращи лица, 130 от които българи от София и 130 – араби от Аман. Като ги групирах в речниковите статии, всъщност очертах тези полета. Тяхно ядро е заглавната дума стимул, най-честотните реакции оформят центъра, намаляването на честотността бележи движение към периферията, която съдържа единичните реакции. За да се направи анализ на всички асоциативни полета, беше потърсен глобален признак, на чиято основа да се наложи контрастен анализ. Такъв е категориалният признак. За образец ми послужиха семантичните категории, които, също като асоциативните, са свързани с категориите на мисленето, базират се на тях, без да им бъдат тъждествени. Семантичните категории са абстракции: време (темпоралност), пространство (локативност), условие, причина. Те са реализуеми в един или друг вариант на изказването, влизат в сложни и разнообразни съчетания помежду си и въпреки че намират основания в извънезиковата действителност, отразена в съзнанието и мисленето на хората, те са универсални. Източниците на тази универсалност се коренят в общите закономерности на отражение на обективната действителност в съзнанието на хората, т.е. в единството на света и единството на неговото възприятие в процеса на техния живот и дейност. Затова създаването на асоциативни категории не беше възможно, поне не на базата на моето изследване, защото не може да се гарантира универсалност. Повечето от асоциациите не отразяват обективната действителност и възприятието ѝ от субекта, а собствена, създадена от самия него действителност, получена чрез спонтанните му реакции. Друг е въпросът, че реагирайки на едни и същи стимули, хората от една национална или социална общност имат сходни, дори еднакви реакции. Те заедно със средствата от различните семантични нива, служещи за изразяване на разновидностите и вариантите на дадената категория в дадения език, образуват функционално-семантични полета, в чийто конкретен езиков израз се отразява дълбоко онтологическо свойство на независимост, самостоятелност в тези структури на всеки език, в който съществуват семантични категории.

Получените асоциации оформиха различни за българския и за арабския език асоциативни контексти, отличаващи се по своята природа и съдържание. Тези различия в контекстите се дължат на много лингвистични и екстралингвистични фактори: различна лексикална съчетаемост на думите, основана на различна логическа осъзнатост на съчетанията стимул/асоциация; различна синтагматична съчетаемост (при асоциациите синтагми), дължаща се на различния етнолингвистичен опит на двата народа; различна фразеологична съчетаемост, показваща както тематични предпочитания, така и различни синтактични връзки на двата езика, което води до устойчиви за всеки от тях, но различни помежду им словосъчетания, дължащи се на различните координати, в които се реализират речевите актове от българи и араби; различни психофизиологични, социологични и културно-исторически фактори, които съпътстват възприятията и определят различията в значението на българския и на арабския език. Да се обхванат всички контексти е изискване за пълнота на системата и е възможно, но не и на базата на един речник, в който контекстът е само зададен от думата стимул и оформен (предполагаемо) около думите асоциации. Затова не е лесно да се създаде асоциативна система, въпреки че е необходимо и възможно. Създаването на система изисква по-голям мащаб на изследването, например материали за тезаурус, който не е по силите на един изследовател. В крайна сметка реших да изработя *асоциативни езикови модели*, които имат съществен недостатък – закрепостеност към мига и мястото, но *предоставят богат материал за анализи и прогнози относно езиковото съзнание на българското и арабското общество*. Това ме освобождава от отговорността за пълнота при създаване на асоциативна система и в същото време предоставя възможност асоциативните модели да се превърнат в тълкуваща система. Отнесена към херменевтичните мисловни системи на българите и арабите, които се различават една от друга, тя дава възможност да се направят изводи по метода на Бенвенист, според който “езикът трябва да се разглежда като средство за тълкуване на обществото” (Бенвенист 1993: 143). Асоциативните модели са част от системата, гарантирана от тяхната словесност. Техният анализ предполага по същия начин (както и при системата) изучаване на българ-

ската и на арабската езикова среда. Аз го направих в по-тесен ареал, изследвайки софийската и аманската езикова ситуация.

Асоциативните модели не са многобройни, нито пълни, съдържащи не всички реакции, а само честотни, представени само от образци, а не изцяло, но те са максимално показателни с това, че включват отражателните способности на хората от двете различни културно-исторически и етно-социални общности. На даден етап от развитието на обществото съответства определен познавателен модел, който има и свой специфичен езиков аналог – езиков модел на света. Съставените в това изследване асоциативни модели се опитват да фиксират именно този модел. В него езикът е отразен не като абстрактна същност, а като система, използвана творчески от човека. Асоциирането е творчески акт, в който изследваното лице произвежда свой свят в своя действителност и я споделя върху белия фиш. Неговата асоциация, освен че е спонтанна, искрена, е и моментна, т.е. на следващия ден същото лице може да даде друга асоциация на същия стимул, но днес, сега, то е дало именно тази асоциация и модела, определящ мисловната му нагласа тук и сега. Асоциативният модел като моментална снимка фиксира тази нагласа и онагледява мисленето на човека в дадения момент. Моделът има конкретно предназначение – да заснеме, както в модата, една кройка на езиковото състояние, която няма да остане вечна, защото и обществото, подобно на модата, се мени непрекъснато, но винаги ще бъде база за сравнение за всички следващи опити в тази насока, а и езиковите промени са доста по-бавни от тези в модата и в обществото като цяло.

Различните асоциации, получени от българи и араби на една и съща дума стимул, като носещи различно значение, придават това различно значение на думата стимул. Така едно понятие, преведено от речника абсолютно точно, се оказва в крайна сметка коренно различно и се намира в едно лексикосемантично поле в арабския език, и в съвсем друго – в българския. Затова всички модели са двустранни. Показвайки оформилото се около стимула семантично и асоциативно поле, те всъщност показват как анкетираните разбират стимула и с какви символи го свързват. Отношенията на всички хора по света са положителни към доброто и отрицателни към злото; въпросът е как отделните езици проектират и с какво различните митологични или обществени системи свързват дадено понятие.

Защото езикът и обществото не могат да бъдат мислени поотделно. “И езикът, и обществото са ни дадени. Същевременно знанията за тях не са вродени у човека и трябва да бъдат придобити от самия него” (Бенвенист 1993: 36). В момента, когато “извиква” в съзнанието си асоциациите, човекът продължава (той продължава цял живот) да се приобщава към заобикалящата го култура. Тя е вътрешно-присъща на човешкото общество, на каквото и равнище на цивилизация да се намира то. Нейните понятия и предписания, както и специфичните ѝ забрани фигурират в асоциациите с такава честотност, все едно изследваните лица са се наговорили да ги използват. Това са просто техните символи. Културата има изцяло символен характер. Тя се дефинира като твърде сложна съвкупност от репрезентации, организирани посредством код от връзки и стойности: традиции, религия, закони, политика, етика, изкуство, всичко, от което човешкото съзнание се прониква в дълбочина, където и да е роден човекът, и от което за в бъдеще ще се определя поведението му в различните форми на дейност (Бенвенист 1993: 37). Това е една вселена от символи, които се проявяват и предават чрез езика. Това, че човек е възпитаван в дадена култура, независимо дали възпроизвежда или преобразува смисъла, когато реагира на дума стимул с друга дума, независимо дали отрича или приветства дадено явление, проличава в отразения в асоциативните модели символен апарат. Този символен апарат, присъщ на всяка култура и на всеки език, отъждествява обществото, към което анкетираният принадлежи. И въпреки условната природа на символиката, именно символът осъществява живата връзка между човека, езика и културата. В теорията на Бенвенист (1993) се представя връзката между символ и сигнал. Сигналят е физически факт, свързан с друг физически факт чрез природна или условна връзка. В това изследване сигнали са думите стимули, на които анкетираните реагират. Човекът реагира на сигнала, но си служи със символа, който е институиран от самия него. Получените асоциации са символи, между които и между това, което символизируют, няма природна връзка. Затова не би могло да се образува система на базата на асоциациите. Системата трябва да е трайна във времето и да действа еднакво ефективно както в синхронен, така и в диахронен план. Не може да се съставят и категории. Те биха имали претенция

за непоклатимост, а асоциациите се менят толкова бързо, колкото и обществените отношения, дори още по-бързо – колкото човешките настроения. Асоциативният модел улавя една символика в един момент на едно място от едно лице така, както човек отива да се снима, за да увековечи някой момент от живота си. Точно в този момент човекът възпроизвежда света чрез езика като го подчинява на своята собствена организация. Познанието, което ще имаме за другия народ, ще се гради единствено на изразеното от този народ отношение към света, който той е пресъздавал в момента, когато е бил “сниман”, без дори да разбере.

Оценъчното значение се моделира с помощта на квалификативна структура, която по думите на Волф (1985), включва оценъчна скала, оценъчен стереотип, обект и основание на оценката, субект на оценката, оценъчни модуси, аксиологически предикати и мотивировка на оценката. Оценъчните модуси са варианти на модално-оценъчното единство и се изразяват посредством аксеологически предикати. Оценъчната мотивировка се намира зад пределите на езика в традиционното му разбиране и засяга традициите и ценностната система на самото общество. В този смисъл този тип модели се явяват благодатни за контрастивен анализ на различни езици, каквито са арабският и българският. Оценъчните значения са обусловени от значението и асоциативното поле на оценъчно-неутралната лексика.

В свободния асоциативен експеримент обезателно има емоционално-оценъчен момент. Той е показател за проява на творческия потенциал на анкетираните лица, за творческото отношение към езика, за творческото начало в използването на езика от човека, за речевата дейност като творчество и за човека като творец на езика. С всяка асоциация на който и да е стимул човекът проявява своята способност отново да поражда изказване със завършен, оригинален смисъл, въпреки стандартните строеви езикови елементи, които използва. Асоциирането е безсъзнателно езикотворчество. То често се квалифицира като лексикално-семантични и лексикално-граматически преобразувания, но те не изчерпват всички възможности на творческия подход към езика.

Реакциите, които получих от проведения експеримент, дават пълно основание анализът да се нарече контрастивен. Арабските

асоциации се различават значително от българските, получени на същите думи стимули. Учудващо различно двата народа реагират дори на такива неутрални лексеми като например думата стимул **почивка**. Българинът асоциира с *море, планина, курорт, плаж, ваканция* – все асоциации, свързани с отиване на почивка. В арабските асоциации няма такива думи дори от единичните реакции. Арабските асоциации са *след работа, сладка, сън, отпускане* и под., характерни за по-летаргичния начин на живот и нагласи за отпускане след работния ден. Още по-показателни са реакциите на стимули от морално-етическата лексика, например на думи като **срам** (Исса 2005). Арабските асоциации са възторжено позитивни, а българските в голямата си част са негативни, свързани с позор.

Моите очаквания от свободния асоциативен експеримент бяха точно такива. Те се оправдаха в голямата си част, но не всичките, а с едно голямо изключение. Точно него искам да представя тук. То обхваща асоциативните полета на религиозните стимули. Изненадата ми беше огромна. Очаквах най-силен контраст именно при религиозните асоциации. Знаех, че картината на света за българите и за арабите е различна, а „картината на света е изпъстрена с културни стереотипи и предразсъдьци. Повечето от тях отразяват убеждения, схващания и оценки за другия човек, за другия народ, за ценностната система на другия, и налагат в отношението към него негативно дискриминираща конотация. В нея винаги има емоционален момент, който замъглява картината на реалността и тя се възприема посредством образите, които вече съществуват в представите ни, вторични образи, създадени от клишета, които опосредстват връзката ни с действителността. Привидно истинните национални стереотипи често представляват набор от социални, расови, етически, етнически и други предразсъдьци” (Исса 2010а).

Резултатите от експеримента са представени през 2003 г., но аз го проведох фактически през 2002 г., месеци след 11 септември, 2001 г. За всички тук беше ясно кой е добрият и кой – лошият; на чия страна да сме и какво ни очаква; как да реагираме и какво ни подхожда; кой в последна сметка ще управлява и кой ще бъде управляван и, че никой няма да промени това. Никой, дори когато заминах в Йордания през лятото на 2002 г., за да проведе втората част от експе-

римента и срещнах там защитниците на националните арабски и религиозните ислямски ценности, не се съмняваше в това. За нас е ясно: „Отричайки микростереотипите, ние приемаме, изричаме и с гордост изповядваме макростереотипите на Европа и Америка. Според тях Ориентът е изпълнен предимно с араби (незнайно къде са японците, китайците и особено персийците), те всички са членове на Ал-Кайда и Хизбулла, религиозни фанатици, отмъстителни, жестоки и коварни. Митът за ислямския тероризъм и за експанзията на исляма прониква дори в най-независимите умове. Той насажда послания, образи и чувства у хората, кара ги да мразят безпричинно други хора, изопачава истината и трови с ненавист тези, които са се родили в Арабския свят” (Исса 2010а). През всички следващи години не съм престанала да изследвам стереотипите за Ориента и съм доказвала многократно, че ние тук се отнасяме така, сякаш се идентифицираме по културна принадлежност с идеите на Западна Европа и още по-западна Америка, привнасяйки в тях изконната си омраза, наследена от годините на робството. Правила съм и анкети, и асоциативни тестове и резултатите са сходни. Ще дам само един пример. На думата стимул **тероризъм** от едно от последните ми изследвания (Исса 2010а) най-честотната асоциация е *Осама бен Ладен* (8 души от 70 анкетиранни), следвана от синонимната *насилие* (7 души), *смърт* (четирима) и *САЩ* (също четирима). Приемам последната като локална, а не ценностна асоциация поради общия контекст, зададен от други интересни реакции: *11 септември, самолет, камикадзе, мюсюлманство, араби, ислям, мюсюлманска религия, арабска примитивност, чалма и забрадка*. Явно, за нашата младеж арабинът се оказва страховито същество, чиято религия повелява той да избива, обозначен поради своята примитивност само с чалма и забрадка. Стереотипът отнема личната история на другия...

От свободния асоциативен експеримент аз очаквах (и получих) реакции, очертаващи противоположната личностна идентификация на българите и на арабите. Идентификацията е психологически механизъм, чрез който индивидът моделира своето поведение така, че то да прилича на поведението на други (свои) хора. „Хората се самоопределят чрез историята на предците си, религията и традициите си, и най-вече чрез езика. Езиковата идентификация е основна

съставна част от личностната и арабската не е еднаква, нито дори подобна на нашата” (Исса 2010б). Заявявайки кои *сме*, ние, хората, особено се стараем да наблегнем на това кои *не сме* и много държим да се разграничим от тези, които не сме. Точно затова не очаквах по никакъв начин положителни реакции на думата стимул **Коран** от страна на българите, нито на думата стимул **Библия** от страна на арабите. Що се отнася до лексемата **Бог**, мислех, че няма да има противоречиви реакции, тъй като тя се предава на арабите преведена като „аллах”, но аз бях убедена, че и там асоциациите ще са противоположни по отношението на анкетираните към стимула.

И така, речниковите статии, избрани за този модел са “Библия”, “Коран” и “Бог”. Първите две, назоваващи двете свещени книги на християните и мюсюлманите, образуват опозиционна двойка на двата полюса на една семантична ос. Третата, като сакрално понятие, присъщо на двата езика и на двата народа, е в центъра на тази ос. Целта ми беше да се види доколко при първите два стимула опозицията е опозиция и доколко (и дали) третият стимул фокусира и събира полюсните съвкупности от послания. Когато обяснявах на анкетираните българи (повечето анкетирани бяха любопитни да разберат какво и защо го правя), че давам същите стимули на арабски на арабите, те ме питаха как така ги давам, като те нямат Бог, а Аллах. Реакциите на анкетираните българи на думата стимул **Коран** и на анкетираните араби на думата стимул **Библия** показват начина, по който индивидът и обществото се отнасят както към своята, така и към другата религия. Не можех да очаквам друго, освен неприемане на другостта, а това може да стане съвсем непреднамерено, във и чрез езика, в който те се обуславят взаимно. Представеният по-долу модел (той включва само честотни реакции поради големия обем на получените различни отговори) представлява таблица, съдържаща трите стимула, в реда, по който бяха замислени – „Бог” – в средата, а „Библия” и „Коран” – от двете му страни. Под всеки от тях са разделени българските (БЕ) от арабските (АЕ) асоциации. Следват самите те, във вертикален порядък, като до всяка е отбелязано в скоби колко от анкетираните 130 души са реагирали по този начин. Получените асоциации категорично опровергават отрицателната ми прогностика:

Асоциативен модел на реакции с религиозно съдържание

Библия		Бог		Коран	
БЕ	АЕ	БЕ	АЕ	БЕ	АЕ
Религия (22)	Коран (26)	Вяра (24)	Обожание (12)	Религия (15)	Божествена книга (15)
Вяра (14)	Исус (8)	Господ (11)	Творецът (8)	Библия (13)	Щедрият (8)
Бог (12)	Щедрият Коран (8)	Исус (5)	Мохамед (6)	Ислям (12)	Библия (6)
Книга (10)	Свещена книга (7)	Небе (5)	Велик (3)	Мюсюлманин (11)	Ръкописният екземпляр на Корана (4)
Коран (8)	Книга (6)	Христос (5)	Всичко (2)	Аллах (10)	Божии слова (3)
Кръст (5)	Религия (6)	Сила (4)	Голям, велик (2)	Вяра (9)	Велика книга (3)
Господ (4)	Христос (6)	Библия (3)	Любов (2)	Книга (3)	Ислям (3)
Исус (3)	Небесна книга (4)	Аллах (2)	Милосърдния, милостивият (2)	Араби (2)	Религия (3)
Мъдрост (2)	Природа (2)	Ангел (2)	Молитва (2)	Бин Ладен (2)	Бог (2)
Свещена (2)	Свещена (2)	Истина (2)	Мохамед е негов пратеник (2)	Глупост (2)	Величие (2)
Християнство (2)	Тора, Петокнижие (2)	Религия (2)	Пратеникът (Мохамед) (2)	Мюсюлмани (2)	Книга (2)
Христос (2)			Творец (2)		Небесна книга (2)
Църква (2)			Щедър (2)		Ръководство (2)

Най-честата асоциация както на **Библия**, така и на **Коран**, получена от българите, е *религия*. Арабите реагират с антонимичната парадигматична *Коран* на **Библия**, а на **Коран** – с родовото понятие *книга* като самостоятелна асоциация и като част от множество

синтагми от типа *свещена книга, книга от призваните книги, книга, изпратена свише, божествена книга, свещената книга на мюсюлманите*, (има и *свещената книга на християните за Библия*) и много други. Втората по честотност българска асоциация на **Библия** е *вяра*, а на **Коран** – антонимичната *Библия*. Арабските асоциации са съответно *Исус* на **Библия** и синтагматичната *щедрият* на **Коран**. Парадигматични реакции с висока честотност са *ислям* на стимула **Коран** (получена предимно от българи) и *Бог* на стимула **Библия**. Арабите дават отново антонимичните *щедрият Коран* на стимула **Библия** и *Библия* на стимула **Коран**. По-малко честотните реакции следват в низходящ ред и са от същото семантично поле. В арабската колона до края липсват реакции с отрицателно отношение към другата религия. В Йордания живеят голям брой християни, но болшинството от анкетираните са мюсюлмани. Противно на нашите очаквания, хората там нямат религиозни спорове. Приемат другостта със завидна толерантност и познават и ценят чуждата религия. Нещо повече, припознават я като своя. Реакциите на **Коран** в българската колона съдържат, макар и малко, негативни нюанси (реакциите *Бин Ладен* и *глупост*). Процентът на негативни реакции все пак е минимален. Повечето български асоциации са предметно-логически, нравствено-естетически и/или ценностно ориентирани от типа *завет, хубав*. Те не са достигнали нивото на мюсюлманите, които в някои от асоциациите на **Библия** наричат Исус “нашия пророк”, но и не отричат така яростно исляма и Корана, както правят това в друг вид анкети.

От години се питам защо се получи така. Това, че в огромния корпус асоциации не можах да намеря универсални дори на такива сакрални понятия като стимулите **родина** и **майка**, нито на неутрални лексеми, например географски реалии като **планина**, **поле** и **река**, нито на другите стимули, го обясних: картината на света е различна. И точно тук, където е очаквано грандиозно противоречие, точно сега, когато Западът и Изтокът са изострили конфликтите си до краен предел, когато е настъпил крахът на митологиите и държавите дори престанаха да се преструват на толерантни, първичните реакции на представителите на двата свята са почти еднакви. Мисля, че отговорът е „*в началото*”. Това, което прави отговорите на българите и на арабите различни (различна картина на света), но сходни помежду

им (индивидуалният стил е подръден на националния), идва в идиолекта след началото. То е плод на средата, в която индивидът се социализира. А понятието за Бог е преди това. *Господ е преди етноса и над етноса*. Когато неговите дела се коментират, това е комуникация. Когато се реагира (и това става само в свободен асоциативен експеримент, достатъчно разнообразен, за да не задава тематика, а да предизвиква реакция) спонтанно – това е принадлежност към и съ-принадлежност със Божественото начало у всеки от нас, заявено чрез Словото.

Асоциациите на **Бог** се различават в двете групи не по ценностна ориентация, а по постройка на изказа. Българските са парадигматични от типа *Господ, вяра, религия, Исус, истина, кръст, илюзия*; или синтагматични като *велик, могъщ, вярвам, високо*. Повечето арабски асоциации са синтагми – цитати от Корана. Те разгръщат свещения текст в целия му блясък и го обгръщат от различни страни с обожание. Това е и най-честотната арабска реакция – *обожание*. Ниската честотност в арабската колона се дължи на различните формули за възхвала на Бога, познати на арабите от текста на Корана. Техният превод на български води до някои тавтологии, особено при изреждането на многобройните имена на Аллах. Всички асоциации влизат в едно семантично поле, характерно с елементите божественост и свещеност. В това поле влизат и много от българските реакции на **Бог**, а също и на първите два стимула. Техните значения се обединяват около божественото праначало, откъдето произлиза духовността. Тя се съхранява в традициите на всички народи и във всички езици. *Словото в своето праначало не предполага различия*. Те се появяват по-късно, в светоусещането на индивида по пътя му към социализация и идентификация. Словата за Бога и за неговото Слово в свещените книги предхождат това разделение. Те са свещени. Ще дам пример на арабски: глаголят ЮПУ (кадуса) – “да бъде свят, свещен” придава това значение на всички лексеми от същия морфемно-фонеман модел. Словото заличава напълно и изцяло разликата между исляма и християнството като назовава с име от същия корен Иерусалим – ЮПУ (кудсун) – “свещения град”, мястото, където е разпънат Христос, където са родени Давид и Авраам и от където Мохамед тръгва към небето. Тези и подобни разсъждения водят до една прастара истина, а именно – че *Бог е един, различни са имената му*.

ЛИТЕРАТУРА

Бенвенист, 1993: Бенвенист, Е. Езикът и човекът. София, 1993.

Волф, 1985: Вольф, Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва, 1985.

Исса, 2003: Исса, К. Българско-арабски асоциативен речник. Приложение към: *Асоциативни българско-арабски езикови модели (върху материал от Софийската и Аманската езикова среда)*. Дисертация, защитена пред СНСЕ на ВАК. С., 2003.

Исса, 2005: Исса, К. Исторически живот и съвременни аспекти на думата *срам*. – В: *Проблеми на социолингвистиката*. Т. 8. София, 2005.

Исса, 2010а: Исса, К. Идвам от Ориента! Търся убежище! – В: *Проблеми на социолингвистиката*. Т. 10. София, 2010.

Исса, 2010б: Исса, К. Западните стереотипи за Изтока – проблеми в личностната идентификация на арабите в България. – В: *Юбилеен сборник в чест на проф д-р П. Самсарева* (под печат).